

Received / Makale Geliş Tarihi 12.11.2023
Published / Yayınlanma Tarihi 31.12.2023
Volume / Issue (Cilt/Sayı) 7 (37)
ss / pp 1991-1997

Research Article / Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.10459317
Mail: editor@pejoss.com

Öğr. Gör. Dr. Mert Erekmekçi
<https://orcid.org/0000-0002-7165-8884>
Batman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batman / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/051tsqh55>

Metaverse’de Özgürlük Sorunsalı; Gerçek Mi, Sahte Mi?

The Problem of Freedom in the Metaverse; Really? Is it Fake?

ÖZET

Bu çalışmada özü itibarıyla insan eli ile tasarlanmış yapay gerçeklik içinde pratik bir olgu olan özgürlüğün imkânı tartışılmaktadır. İnsanın davranımını seçme, ahlaki eylemde bulunma ve tasarlama ayrıcalığı olarak tanımlanabilecek özgürlüğün teknik bir takım kalıplar içinde biçimlenmiş metaverse’de imkânının zor olduğu iddia edilmektedir.

Özgürlük, ister eylem ister düşünce boyutuyla ele alınsın bireyin çevresini kuşatan sınırsız olanaklar içinde yaptığı tercihler üzerinden anlam kazanmaktadır. Olanakların veya tercihlerin kısıtlandığı ya da hiç olmadığı durumlar bireyin ruhsal ve zihinsel açıdan kısıtlanarak özgürlüğünün olmadığı bir yapıya işaret etmektedir.

Metaverse’nin bir ve sıfırlardan oluşan dijital kodlarının bireye vaat ettiği sınırsız özgürlüğün bu kodları yazanların veya bunları finanse edenlerin denetiminde olduğu onların isteklerine göre şekillendiği iyi anlaşılmalıdır. Bu bağlamda kontrolü başka bireylerde olan teknolojik örüntü içinde özgürlüğün bir seraptan farkı olmadığı ifade edilmelidir.

Bu çalışmada özgürlüğün metaverse kapsamında bir olanak olmadığı bireylerin sanal evrende hareketlerinin kendi bilinçlerinin dışında manipüle edilebilmesine açık olduğu bu kapsamda dijital örüntü içinde özgürlüğün yok olabileceği hususu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Metaverse, Özgürlük, Yanılsama, Sorun.

ABSTRACT

In this study, the possibility of freedom, which is essentially a practical phenomenon within the artificial reality designed by human hands, is discussed. It is claimed that freedom, which can be defined as the privilege of choosing human behavior, taking moral action and designing, is difficult to achieve in the metaverse shaped within a number of technical patterns.

Freedom, whether considered in terms of action or thought, gains meaning through the choices the individual makes within the unlimited possibilities surrounding him. Situations in which opportunities or choices are restricted or absent indicate a structure in which the individual is spiritually and mentally restricted and lacks freedom.

It should be well understood that the unlimited freedom promised to the individual by the Metaverse's digital codes consisting of ones and zeros is under the control of those who write these codes or those who finance them and are shaped according to their wishes. In this context, it should be stated that freedom is no different from a mirage in the technological pattern that is controlled by other individuals.

In this study, it has been revealed that freedom is not a possibility within the scope of the metaverse, and that individuals' movements in the virtual universe are open to manipulation outside their own consciousness, and in this context, freedom may disappear within the digital pattern.

Keywords: Metaverse, Freedom, Illusion, Trouble.

1. GİRİŞ

Metaverse “meta” (öte) ve “üniverse” (evren) kelimelerinin birleşiminden oluşan yeni bir sanal varlık alanını ifade etmek için kullanılan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu şekli ile kavram, yaşadığımız fiziki dünyanın ötesinde bilgisayarlar tarafından yapılandırılmış dijital bir evrene referans vermektedir (Damasio vd. 2012: 1-2).

Kavramsal olarak farklı duyu organları ile deneyimlenebilen sanal dijital bir yapı olan bu yeni teknoloji, özellikle fiziksel zaman ve mekânın yarattığı kısıtlamaların aşılmasına olanak veren dizaynı ile dikkat çekmektedir. Bu dijital mimari içinde gerçek dünyanın benzer ya da fantastik yansımaları oluşturulabilmekte; eğlence, iş, sağlık, eğitim başta olmak üzere toplumsal alanın tamamını kapsayan

gerçek zamanlı etkileşimli ağlar inşa edilebilmektedir. Bu ağlar üzerinden bireylerin yeni toplumsallaşma deneyimleri yaşaması mümkün olabilmektedir.

İnsanların kendini ve dış dünyayı algılayarak bu algılara belirli bir sistematik içinde anlamlar yükleyip çeşitli değerler oluşturması insan beyninin işleyişinin önemli bir fonksiyonu olarak ön plana çıkmaktadır. Burada insan beyninin duyu organları üzerinden gelen verileri yorumlayarak onları anlamlandırması üzerinde durulurken beynin kendisine ulaşan iletileri işlediği ancak bu verileri üreten kaynaklar hakkında seçici olmadığı ifade edilmektedir (Canan, 2015:200-201). İnsanın beyninin çalışma prensibi kapsamında beynin yapay veya gerçek duyu verilerini ayırt edemediği, bunlar arasında kesin bir ayırım yapmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum metaverse’de yaşanan duyu deneyimlerine ontolojik bir anlam yüklenebilmesini mümkün kılmaktadır. Metaverse’de düşünce, eylem ve davranışların ontolojik bir anlam kazanması beraberinde bu davranışların ortaya çıktığı ve sergilendiği bağlamın “özgür” irade çerçevesinde ele alınıp alınamayacağı hususunda çeşitli tartışmaları gündeme getirmiştir.

Özgürlük, temel olarak yaşam içinde gerçekleşen eylemlere dair yapılan seçimlerle ilişkili olarak ele alınabilir. “Seçim” ya da “tercih” söz konusu olduğunda bireyin dünya tasavvuru kişinin bir parçası olmak istediği yaşama ait arzuları ve yaşamdan beklentileri temel parametreler olarak karşımıza çıkmaktadır. Birey bu kapsamda kendi kişiliğine, yaşam tarzına uygun olarak erdemli, zalim, yoksul, zengin, tembel, azimli, eğlenceli, korkak vb. olmak üzere farklı yaşam tarzlarını tercih edebilir ve bu kurucu unsura göre davranışlarını şekillendirebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, bireyin bir seçimde bulunabilmesi için seçeneklerinin var olmasının gerekliliğidir. Seçeneklerin olmadığı ya da sınırlandırıldığı ortamlar “özgürlüğün” olmadığı veya en azından kısıtlandığı durumların varlığına gönderme yapmaktadır. Bu bağlamda “özgürlüğün” bağımsız olma, etki altında olmama, sınırlandırılmamış olma gibi parametreleri olan bir kavram olduğu ifade edilebilir (Akarsu, 1994: 146). Özgürlük, insanın varoluşu, varlığını biçimlendirmesi ve yaşamını sürdürmesi süreçleri düşünüldüğünde kullanılış biçimi ve aitliği açısından insana özgürlük, kişiye özgürlük ve topluma özgürlük olmak üzere üç farklı boyutunun olduğu ifade edilebilmektedir (Kuçuradi, 1997: 1). Buradan yola çıkarak özgürlüğün bireyin bilinç unsurlarını kullanarak dış dünya ve içinde bulunduğu toplum ile kurduğu ilişkinin bir düzeyi olduğunu söylemek mümkündür (Biemel, 1984: 192). Ancak burada bireyin dış dünyayla ve ait olduğu toplumla kurduğu bu ilişki tasarımsaldır ve seçimler yapabilme olanağının bir uzantısıdır (Fırıncı, 2004: 18-19). Özgürlüğün insana ait bir özellik olduğu düşüncesinin kabul edilmesi, özgürlüğün temel bir hak olarak boyutlandırılması gerekliliği ile beraber onun aynı zamanda normatif olarak ifade edilerek güvence altına alınması hususlarını da gündeme getirmektedir. Dolayısıyla özgürlüğün felsefi, ontolojik ve hukuksal alanının belirlenmesi özgürlük ile ilişkili tartışmaların şekillendirilmesi açısından önemlidir.

Özgürlük kavramı ile ilgili tartışmalar genel olarak insani etkileşimin mümkün olduğu mekânlar üzerinde gelişen olanaklar ve tercihler zemininde şekillenmektedir. Bu temelde insanlık için yeni bir etkileşim alanı olarak ortaya çıkan metaverse dünyasında doğrudan veya dolaylı olarak özgürlük algısının biçimlenmesiyle ilgili olarak farklı yaklaşımların gelişmesi mümkündür. Günümüzde farklı kanallardan metaverse dünyasına aktif erişimi olan 350 ile 400 milyon arasında bir kullanıcının var olduğu ancak bu sayının hızla arttığı değerlendirilmektedir (Berber, 2023). Bunun yanında metaverse uygulamaları ile gerçek dünya arasında ekonomi, kültür, ticaret, eğitim, hukuk, sağlık vb. gibi alanlarda kurulan ilişkinin hızla karmaşıklaşması metaverse evreni içinde gelişen ilişkilerin, edimlerin daha yoğun olarak özgürlüklerle ilişkili olarak farklı problemlerle yüzleşmek zorunda kalınacağına işaret etmektedir. Ancak metaverse ve özgürlük tartışmalarına ilişkin olarak mevcut literatür incelendiğinde az sayıda çalışma (Birer, 2023; Kuş, 2021; Avcı, 2022) olduğu görülmektedir. Bu nedenle metaverse evreni içinde aktif kullanıcılar için özgürlüğün bir olanak olup olmadığının tartışıldığı bu çalışmanın metaverse kullanımı ile ilgili ahlaki, etik, hukuksal ve insani politikaların geliştirilmesinde bir perspektif oluşturması açısından literatüre katkı sunacağı değerlendirilmektedir. Bunun yanında metaverse’nin dijital düzlemde fiziki dünyanın ikizi olarak tasarlandığı iddiası, onu teknik olduğu kadar sosyal, kültürel, politik ve psikolojik temelli tartışmalarla ilişkilendirmektedir. Çalışmanın bu temelde; insani eylemin sanal boyuta adil, etik ve özgür bir şekilde biçimlenmesine dair yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada özgürlük nedir? Özgürlüğün temel bileşenleri nelerdir?, Metaverse nedir?, Metaverse evreninin mimarisi ve ideolojisi insanın bir olanağı olarak özgürlüğün metaverse içinde var olabilmesine imkan tanır mı? Sorularına cevap aranmıştır.

Çalışma nitel bir çalışmadır. Çalışmada literatür taraması ve belge analizi yöntemleri kullanılarak tartışmanın odak noktasını oluşturan veriler elde edilmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmada konu ile ilgili yazarların görüşlerine yer verilerek tartışma farklı görüşlerden yararlanılarak genişletilmiştir. Bu temelde

özgürlük kavramı ve özgürlük kavramının temel bileşenleri insanın bir olanağı olarak ele alınmış, metaverse evreni içinde bu olanağın sınırlandırılması veya yok edilmesine ilişkin teknik, ideolojik ve psikolojik riskler ortaya konulmuştur.

2. ÖZGÜRLÜK KAVRAMI

Bir kavram olarak özgürlük insanlık tarihi boyunca filozoflar, sosyologlar, psikologlar, teologlar, hukukçular, politikacılar gibi birbirlerinden farklı uzmanlık alanları dâhilinde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Özgürlüğün ne olduğuna ilişkin farklı uzmanlık alanlarınca ortaya konan farklı açıklamaların varlığı kavramın toplumsal yaşama ilişkin derin bağlarının olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda özgürlüğün bireysel, toplumsal, insani ve eylemsel boyutlarıyla beraber bir bütün olarak ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Özgürlüğün kapsamıyla ilintili olarak ifade edilmesi gereken başka bir husus ise, özgürlüğün bir nevi koşulunun “zorlamanın yokluğu, herhangi bir yoksunluğun bulunmaması, bir eylemde bulunma veya bulunmamayla ilgili bir tercih” olmasına dayalı olmasıdır (Öner, 1995: 12). Bu ifadede özgürlüğün “tercih” kavramıyla tümleşik bir yaklaşım temelinde ele alınmış olması önemlidir. Çünkü tercih kavramı seçeneklerin varlığına atıfta bulunurken aynı zamanda seçim yapmanın olanaklı olduğu durumları çağrıştırmaktadır. Burada seçim yapma ya da yapmama sorumluluğu insana yüklenmiş bir olanak olarak değer kazanmaktadır. Böylece seçimler yaparak kişiliğini oluşturan insan bu seçimlerinin sorumluluğunu yüklenerek özgürlüğü toplumsal yaşama taşıyan bir köprü kurmuş olur. Bireyin yaşamı boyunca karşılaştığı farklı durumlarda farklı seçimlerde bulunabilme olanağı hayata yeni ve özgün anlamlar katan önemli bir unsurdur. Burada özgürlük kapsamında yapılan seçimlerin bazı durumlarda bireyleri bir bedel ödemek zorunda bırakabileceği de belirtilmelidir. Çünkü her zaman bireyin içinde bulunduğu ortam istedik koşullara göre yapılandırılmamıştır. Ancak koşullar ne olursa olsun bireyin eylem olanaklarının sınırlandırılmamış olması yapı aksiyonun gerçekleştiği yapı içinde özgürlüğün mevcut olduğuna dair bir işaret olarak yorumlanabilir. Bunun aksi durumlarda ise yapı içinde özgürlük kapsamında değerlendirilebilecek bir eylemin ortaya çıkması söz konusu olmayacaktır. Bu belirlemeler, insani eylemin gerçekleştiği yapının sınırlarının ve niteliğinin doğrudan tercihe konu olanakları etkilemesi açısından özgürlük üzerinde önemli etkileri olduğuna işaret ederken bireyi baskı ve zora mahkûm eden temel unsurun doğal yaşama ilişkin öğeler olmadığı insan iradesi ile yaratılan ideolojiler ve kısıtlamalar olduğu ortaya çıkmaktadır.

Özgürlükleri kısıtlayan yapay engel ve ideolojiler bireye nasıl davranacağını, nasıl düşüneceğini empoze eden kalıp yargıları, ön yargıları ve zorlamayı içermektedir. Bu biçimsellik bireyin sadece karar verme yeteneğini değil aynı zamanda çevresine ve gerçeklere karşı rasyonel, dürüst yaklaşımına da engel oluşturur. Bireyin çevresini saran gerçeklikle bağının kopmasına neden olan bu süreç sonunda birey etkisi altında olduğu kurguların doğmaları paralelinde görüşler benimseyerek bu temelde eylemlerde bulunacaktır. Dış etkenlerin belirleyiciliği içinde bireyin özgürlük durumunun kaybı söz konusudur. Bütün bunlar var olma biçimi bakımından insanın doğasından kaynaklanan özgürlüğün, seçim yapma gücü ve sorumluluğun vaz geçilmez bir bileşeni olduğuna işaret etmektedir.

İnsanoğlu dünyada var oluşu ile birlikte dünyayı şekillendiren baş aktör olmuştur. Ancak içinde yer aldığı yapının şekillenmesinde fail olamayacağı durumlarda sadece yapının bir öğesi olacağı da açıktır.

3. METAVERSE KAVRAMI

Metaverse, “meta” (öte), ve üniverse (evren) kelimelerinin birleşiminden ortaya çıkan, gerçek dünyanın ötesinde dijital bir dünyaya atıf yapan bir kavramdır (Damasio vd. 2012). Bahsi geçen bu yeni dünya çeşitli algoritmalara dayalı olarak bilgisayarlar tarafından oluşturulan sinyaller temelinde ortaya çıkmış olan yapay bir gerçekliktir. Bu haliyle metaverse, bilgisayarların oluşturduğu görüntülerle yapılandırılmış sanal evrene kullanıcıların çeşitli teknolojik araçlar yardımıyla bağlanarak fiziksel evrenden bağımsız olarak sosyal etkileşim kurabildikleri hiper uzaysal özelliklere sahip gelişmiş/gelişmekte olan bir teknolojidir.

Metaverse ilk olarak 1972’de Neal Stephenson tarafından yazılan “Snow Crash” adlı bilim kurgu romanında ifadesini bulmuştur (Stephenson, 1992). Romanda yapay gerçeklik teknolojileri ile oluşturulan paralel bir dünyada kurulan sentetik dijital deneyimler temelinde sınırsız özgürlük vaad edilen bir dünya kurgulanmaktadır. Ancak insan beyninin sadece kendine ulaşan sinyalleri işleyebildiği, duyu kaynaklarının orjinine dair bir ayırım yapmadığı göz önünde bulundurulduğunda beynin sanal veya gerçek deneyimler arasında belirgin bir ayırma gidemeyeceğini ifade etmek mümkündür. Bu nedenle metaverse sanal bir dünya olarak tanımlansa da metaverse’nin kullanımında, işletilmesinde ve programlanmasında ahlaki ve anlamlı bir çerçevenin çizilmesi önemlidir. Metaverse’nin zamansal ve fiziksel kısıtlamalardan bağımsız ağ

temelli deneyim ağının metaverse'yi kullanıcılarının tamamını kapsamına dönük bu gereklilik belirtilirken metaverse'de özgürlüğün tesis edilebilmesi için metaverse'yi mümkün kılan programcıların, girişimcilerin veya şirketlerin de bu kapsam içine alınması gerektiği gözden kaçırılmaması gereken bir husustur.

Metaverse dijital temelli sosyal bir ağ olarak kurgulanmış olsa da bunu mümkün kılan bir takım teknolojik donanım ve yazılımdır. Bu kapsamda metaverse'nin teknolojik bileşenlerinin temel olarak genişletilmiş gerçeklik, nesnelerin interneti, yapay zekâ, bulut yazılımları, sanal gerçeklik uygulamaları ve mobil ağlardan oluştuğunu ifade etmek mümkündür (Lee vd. 2021).

Metaverse'nin teknolojik mimarisi açısından gerçek dünya ve sanal dünya arasındaki temel bağlantı yapay zekâ, makine öğrenmesi ve derin öğrenme algoritmaları üzerinden sağlanmaktadır. Bu kilit teknolojiler sanal ve gerçek dünya arasında bir köprü olduğu gibi kullanıcılara ait hassas bilgilerin depolanmasına ve işlenmesine imkan tanıdığı için bireylerin tutum ve davranışlarının manipüle edilmesine, kısıtlanmasına ve engellenmesine de neden olabilmektedir (Wang vd., 2022). Sanal ortamda ortaya çıkabilecek gerçekliğin veya algıların belirli gruplar tarafından çarpıtılmasını, suiistimal edilmesini, bireylerin olanaklarının sınırlandırılması gibi durumları özgürlük imkânının ortadan kalkması olarak da yorumlamak mümkündür.

4. BİR TARTIŞMA ALANI OLARAK METAVERSE VE ÖZGÜRLÜK

Teknolojik gelişmelerin insan hayatına, ilişkilerine, anlam dünyasına dair önemli etkileri olduğu bir gerçektir. Teknolojinin insan ilişkilerini şekillendiren yeni bir ilişki biçimi olarak yeni bir boyut kazanması teknolojik girdilerin giderek artan bir şekilde insan ve toplum hayatına entegre olması bu gerçekliğin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ancak bu yeni ilişki biçiminin teknoloji kullanımı üzerine kurulu, belirli davranış kalıplarını empoze eden bir mantık temelinde geliştiğine dair bazı iddialar da mevcuttur (Yakıcı, 2022). Burada üzerinde durulan nokta metaverse'yi geliştirip kullanan bağlam ve aklın sanal dünya içinde özgür iradenin hareketine, biçimlenmesine veya gelişimine imkân verecek kadar özgürlükçü olup olmadığı hususudur.

Metaverse olarak ifade etmiş olduğunuz teknolojik mimari, içinde sonsuz olasılıkları barındıran yeni bir alandır. Yapay zekâ yazılımlarının ve algoritmalarının giderek mükemmelleşmesi, metaverse donanımlarının gelişmesi, metaverse kullanıcılarının tüm veri ve faaliyetlerinin kaydedilip işlenebilmesinin mümkün hale gelmesi bu alanda faaliyet gösteren teknoloji şirketlerinin, yatırımcıların ve sermaye gruplarının çeşitli metaverse uygulamaların üzerinden bireyler üzerinde dijital bir denetim sağlama gücüne erişmelerine neden olmuştur (Yakıcı, 2022). Spekülatif bir mantıkla bazı güç odaklarının metaverse üzerinde sahip oldukları güç değerlendirildiğinde bunun metaverse'de bazı sorunlar yaşanmasına neden olacağını ileri sürmek mümkündür. Bu yaklaşım temelinde metaverse'de ortaya çıkabilecek sorunlardan bir tanesi de özgürlük sorunsalıdır.

Özgür olma, insanın temel insani bir özelliğidir. İçinde özgürlüğün olmadığı herhangi bir sosyal yapı içinde bireyin insanlığıyla ilgili önemli bir vasfını kaybetmiş olduğu ileri sürülebilir. Özgürlük bir kavram olarak ele alındığında bireyin davranış, düşünce ve eylemlerinde failin kendisi olması ve inançlarını kendisinin belirlemesi olmak üzere iki temel boyuta sahip olduğu dikkat çekmektedir. İster düşünsel boyutta ister eylemsel boyutta olsun özgürlük tartışmaları özgürlüğün bir "olanak" olması üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Günümüzde gelişen yeni teknolojilere dayalı olarak yeni ve sınırsız olasılıklara sahip yeni bir imkân olarak lanse edilen metaverse'de özgürlük tartışmalarının önemli kısmı da bu olanaklara kimin sahip olduğu ya da kimlerin bu olanakların ne kadarına hangi şartlar altında erişim hakkına sahip olacağı noktasında şekillenmektedir.

Özgürlük anlayışının iradi bir eylemde bulunma, karar verme ve sınırlandırılmamış olma olanağı olarak kabul edildiği bir yaklaşımda, bireylerin tercihlerinin manipüle edildiği, davranış ve düşüncelerin bazı gruplarca belirlendiği, denetlendiği böyle bir ortamda ister sanal olsun ister gerçek olsun özgürlükten bahsetmenin en basit tabirle saflık olacağı açıktır. Bu bağlamda tahakküm, gözetim, sömürü ve baskı araçlarının metaverse'nin bileşenlerinden bir kısmını oluşturması, metaverse'nin özgürlüklere açılan bir pencere olduğu mottosuna kuşkuyla yaklaşılmamasına zemin hazırlayan önemli etmenlerdendir. Ancak bu eleştirel bakış metaverse'de tümüyle özgürlüğün olmadığı iddiasını içermemektedir. Burada üzerinde durulan nokta, metaverse'de kimin özgürlüğünden ve neyin özgürlüğünden bahsedildiğinin iyi tanımlanması gerektiğidir. Bu tip kategorizasyona gidildiğinde teknoloji şirketlerinin, finansörlerin, ağ üzerinde denetim gücü olanların pozisyonları itibarıyla oldukça özgür olduklarını ileri sürmek mümkündür. Ancak metaverse sakinlerinin tamamının bu ayrıcalıklara sahip olduğu söylenemez.

Metaverse, görselleştirilmiş dijital imajlarla yaratılmış bir gerçeklik ile bireyi kuşatan bir kurgudur (Bayri, 2011: 96). Ancak Robins simüle edilmiş, kurgulanmış ve vekâleten işleyen bu kurgusal sistemin bireylerin gerçeklik algısını, düşüncelerini ve kararlarını etkileme gücüne sahip olduğu üzerinde durmaktadır (2020: 80). Bu yaklaşım, metaverse yer alan kurguların, sentetik deneyimlerin ve bilişsel müdahalelerin bireyin özgür bilincini tahrir edeceği anlayışı temelinde şekillenmektedir. Metaverse içinde farklı süreçlerle özgünlüğünü yitiren birey fiziki olarak bütünlüğünü korumakla birlikte bilişsel ve duygusal olarak kendinden uzaklaşmış, yaratıcılığı ve tercihleri sınırlanmış bir yaşam formu olacaktır. Dolayısıyla meta-özgürlüğün bir oksimoron olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda metaverse ve özgürlük kavramları sistemin işleyişi/işletilişi açısından yan yana gelemeyecek şeylerdir.

Bugün dijital teknolojilerin üretiminde ve internetteki veri dolaşımında söz sahibi olan şirketlerin önemli bir bölümünün bu alandaki merkezi konumlarını ağırlıklı olarak kullanıcıların verilerinin işlenmesine veya ticarileştirilmesine dayalı olarak elde ettikleri görülmektedir (Köse ve Bakırcı, 2021). Bu nedenle metaverse'nin kontrolünü elinde tutan azınlığın kritik pozisyonlarını ve çıkarlarını korumak için sanal evren içinde ve dışında sahip oldukları imkânları sonuna kadar kullanacakları ön görülemez bir durum değildir. Burada ifade edilen bu anlayışı bir teknoloji karşıtlığı olarak okumamak gerekir. Çünkü yaklaşımda teknolojik gelişmelerin insan duyguları ile etkileşime girmesiyle birlikte farklı boyutlarda yaşanabilecek bilinç kayıpları ve duyguların kontrolsüz bir şekilde açığa çıkması üzerinde durulmaktadır. Teknolojik gelişim ile sosyal etkileşimin kesişim noktası olan metaverse'de burada bahsi geçen risklerin gerçekleşmesi durumunda kendi düşünceleri üzerinde denetimini yitiren, davranışları ve davranışlarının sorumluluğunu alamayan bireyin biyolojik olarak varlığını sürdürmesine karşılık ruhsal ve düşünsel anlamda adeta bir robota dönüşeceği insanın bir olanağı olarak kabul edilen özgürlük alanından çıkacağı değerlendirilmektedir. Burada vurgulanmak istenilen nokta, metaverse'de sadece hâkim olanın değil tüm paydaşların eşitliğinin ve özgürlüğünün tesis edilmesidir. Eğer metaverse'de katılımcılardan herhangi bir kesimin boyun eğmesi, benliğini yitirmesi, denetlenmesi veya baskılanması söz konusu ise o zaman metaverse bir özgürlük alanı değildir.

Gerçek evrende heterojen belirsizlikler olsa da bireylerin hata yapma, konuşma, tercih etme gibi olanakları her zaman mevcuttur. Metaverse'de ise mevcut şekliyle çağdaş göreceliğin suiistimaline açık olarak düşünceler, eylemler ve özgünlükler onu tasarlayan, işleten ve kontrol eden güç odaklarının elinde olduğu için metaverse'de özgürlüğü egemenin pazar aracı olarak görmek daha yerinde olacaktır.

Günümüzde metaverse uygulamalarına erişim teknik donanımlar yardımıyla fiziki bedenimiz üzerinden sağlamaktadır. Bu kullanım tarzı zihnimizin dış etkenlerden korunmasına katkı sağlamaktadır. Ancak metaverse'ye muhtemel yakın gelecekte günümüzde hali hazırda prototipleri üretilmiş olan neurolink teknolojisi ile sinir sistemi üzerinden girmek mümkün olacaktır (Erdoğan, 2022). Bu durumda beyine yönlendirilmiş yapay manyetik sinyaller gerçek algının yerine geçerek yapay deneyimlerin yaşanmasına olanak verecektir. Bu şekilde bireylerin deneyimlerini etkileme imkânına kavuşan bazı kesimler bunu kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilecektir. Metaverse'de böyle bir riskin mevcut olması yapılan tercihlerin iradi eylemin sınırları dışına çıkaracağı için özgürlük imkânını ortadan kaldıracaktır.

5. SONUÇ YERİNE

Çalışma kapsamında bilimsel, teknolojik gelişmelerin doğrultusunda insan tasarımı bir ürün olan metaverse'de özgürlük mefhumunun gerçekleşme olasılığı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda metaverse'nin ortaya çıkışını ve gelişimini sağlayan ideolojik, ekonomik ve felsefi anlayışlar temelinde metaverse olarak adlandırılan sanal evren içinde bugün bildiğimiz anlamda bir özgürlük imkânının olamayacağı ortaya konmuştur. Bu noktada tarihsel gelişim süreci içinde bugünden geleceğe dönük olarak yapılan öngörülerin gerçekleşmeme olasılığı temelinde çalışmada ortaya konan değerlendirmeye çeşitli eleştiriler getirmek mümkündür. Ancak bu eleştiriler şekillenirken tarih boyunca insanlığın gelişimi adına şekillendiği iddia edilen sanayi devrimi, nükleer ve biyoteknoloji alanındaki icatlar, neoliberal ekonomik yaklaşımlar gibi gelişmeler, küçük bir azınlık dışında, hem dünyaya hem insanlığın geneline sefalet, ölüm, sömürü, kirlilik gibi farklı musibetler getirdiği, hatta yakın gelecekte dünyanın insan yaşamını destekleyemeyeceğine dair güçlü verileri bilim insanlarının ortaya koydukları gerçeği (Öztürk, 2002) göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim fiziki dünyanın sanal ikizi olarak metaverse'nin tasarlanmasıyla birlikte gerçek dünyada insanın bir olanağı olan yerleşik değerlerin bazıları bu yeni dijital yapı içinde anlamını ve varlığını kaybetmektedir. Metaverse evreninde olanağını kaybeden değerlerden biri de özgürlüktür.

Çalışmada metaverse'de özgürlüğün olanaksız bir imkân olduğu düşüncesinin temeli, metaverse'nin mimarisi ve bu mimarinin felsefi arka planına dayalı olarak ele alınmıştır. İçinde yaşadığımız dünyada gerçeklik ve özgürlük anlayışı doğal yasaların belirleyiciliğinde aşamalı olarak gelişmiştir. Bu kapsamda

doğal gerçeklik ve özgürlük her bireye eşit uzaklıkta bulunmakta ve bireylerin kendi şartları, iradeleri ve seçimleri doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Ancak metaverse teknolojik determinizmle örülü, tepeden inme bir anlayışla belirli bir kesimin uhdesinde geliştiği için onların çıkarlarına hizmet edecek şekilde fonksiyonları önceden tanımlanmıştır. Bu belirlenmiş kurgusal tasarım, metaverse içindeki tüm bireylerle eşit fırsatlar ve olanaklar tanımadığı için bu mantık içinde özgürlük bir insan olanağı olarak var olamayacağı açıktır. Bu sistem içinde özgür olanların sadece bu sistemi yaratanlar olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Metaverse’de özgürlüğü olanaksızlaştıran diğer bir bileşen ise metaverse’de gerçeklik anlayışının teke indirgenmiş olmasıdır. Bu ifadeden kast edilen metaverse içinde kullanıcıların mevcut algoritmaların sınırlarının dışında bir etkinlik, eylem gerçekleştirme olanaklarının olmamasıdır. Bu sınırlamalar metaverse’nin tamamen kapalı, farklı olasılıklara imkân tanımayan, aşırı formel yapısını ortaya koymaktadır.

Metaverse’de özgürlüğü olanaksızlaştıran diğer bir husus ise metaverse’nin kullanıcılarının karar verme süreçleri üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak baskı oluşturması, onu bazı eylemlere zorlaması ve düşüncelerini manipüle etmesidir. Metaverse kullanıcılarına vaat ettiği sınırsız eğlence, ticaret, etkileşim, eğitim vb. özelliklerinin yanında kullanıcılarını sınırsız gözetlemesi ve tüm bilgilerini kayıt etmesiyle de dikkat çekmektedir. Bu kapsamda metaverse tarafından toplanan, biriktirilen ve işlenen veriler bireylerin davranışları üzerinde hâkimiyet kurulmasında onları belirli davranışlara zorlanmasında etkin olarak kullanılmaktadır. Bu durum bazen bir reklama tıklama, bazen bir ürün satın alma, bazen de bir iletiyi vs. beğendirme şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Sonuç ne olursa olsun, sınırlardan arınık, sınırsız tercih seçenekleri içinde bireyin tercih etmesi ve bunların sorumluluklarını alması olarak belirlenen özgürlük metaverse içinde imkânsız bir imkândır.

İnsanın var olduğu, etkinlik gösterdiği her ortamda özgürlüğü insanın bir olanağı olarak var etmek istersek bunun için bugünden mücadele vermeye hazır olmak gerekir. Çünkü özgürlük bir olanak olduğu kadar aynı zamanda bir bedeldir. Metaverse içinde bir özgürlük tesis edilebilmesi için öncelikle metaverse mimarisi anarko kapitalist bileşenlerinden arındırılmalıdır. Metaverse teknolojisinin gelişimi kapitalist piyasa koşulları içinde bu sistemden kar edenlerin, fayda sağlayanların tekeline bırakılmamalıdır. Metaverse’de özgürlük sorununun teknolojik bir sorun olmadığı, ideolojik ve felsefi bir problem olduğu anlaşılmalıdır. Eğer metaverse özgürlük istiyorsak bugünden metaverse’nin tüm paydaşları insan hakları, hukuku düzenlemeler, eşitlik gibi ilkeler temelinde harekete geçilmelidir. Aksi bir durumda gelecekte bir zaman metaverse’de özgürlüksüzlüğü ve eşitsizliği çok daha derin, farklı boyutları ile tartışmak zorunda kalabiliriz.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1994). *Felsefe terimleri sözlüğü*. İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Avcı, S. (2022). Bir heterotopya mekânı olarak metaverse gerçekliğinde kendilik anlayışının dönüşümü. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 5(10), 186-208.
- Bayrı, D. (2011). Gözün Egemenliği Tarihin Sonu mu? *ÖZNE Felsefe Dergisi: Baudrillard Sayısı*, 14. Kitap, 93-104.
- Berber, Ş. (2023). Metaverse ve işletmeler: mevcut uygulamalar-gelecek senaryoları. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), 598-631.
- Biemel, W. (1984). *Jean-Paul Sartre*. Alan Yayınları.
- Birer, G., C. (2022). Metaverse. <https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/makale/meta.pdf>.
- Canan, S. (2015). *Değişen be(y)nim*. Tuti Kitap.
- Damasio, M., Henriques, S., & Costa, C. (2012). Belonging to a community: forms of technological mediated belonging. *Observatorio (OBS*) Journal*, 127-146.
- Dionisio, J. D. N., Burns, W. G., & Gilbert, R. (2013). 3D virtual worlds and the metaverse: Current status and future possibilities. *ACM Computing Surveys*, 45(3), 1-38.
- Erdoğan, A., T. (2022). Metaverse ve tarih (III) / Dijital Rönesans ile başlayan yeni özgürlük!. <https://serbestiyet.com/gunun-yazilari/metaverse-ve-tarih-iii-dijital-ronesans-ile-baslayan-yeni-ozgurluk-79629/>.

- Fırıncı, T. (2004). "Özgürlük kavramı ve problem olarak özgürlük". Kaygı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 3, 17-25.
- Köse, M., ve Ç., M., Bakırcı (2021). *Metaverse Nedir ve Neden Çok Önemlidir? Yaşamlarımızı Dijital Bir Evrene Taşıyabilir miyiz?*. <https://evrimagaci.org/metaverse-nedir-ve-neden-cok-onemlidir-yasamlarimizi-dijital-bir-evrene-tasiyabilir-miyiz-11135>.
- Kuçuradi, İ. (1997). *Uludağ Konuşmaları-Özgürlük, Ahlak, Kültür Kavramları*. Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuş, O. (2021). Metaverse: dijital büyük patlamada' fırsatlar ve endişelere yönelik algılar. *Intermedia International e-Journal*, 8(15), 245-266. Doi No: 10.21645/intermedia.2021.109.
- Lee, L. H., Braud, T., Zhou, P., Wang, L., Xu, D., Lin, Z., Kumar, A., Bermejo, C. & Hui, P. (2021). All one needs to know about Metaverse: A complete survey on technological singularity, virtual ecosystem, and research agenda. *Journal of Latex Class Files*, 14(8), 1-66.
- Öner, N. (1995). *İnsan Hürriyeti*. Vadi Yayınları.
- Öztürk, K. (2002). Küresel iklim değişikliği ve Türkiye'ye olası etkileri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 47-65.
- Robins, K. (2020). *İmaj, görmenin kültür ve politikası*. Ayrıntı Yayınları.
- Stephenson, N. (1992). *Snow Crash*. Bantam Books.
- Wang, S.,M., Yaşın, M., A., Hsu, F., H. (2022). Improving emotional intelligence in the new normal using metaverse applications for digital native. In International Conference on Human-Computer Interaction. Theoretical Approaches and Design Methods, Thematic Area, HCI 2022, Held as Part of the 24th HCI International Conference, HCII 2022, Virtual Event, Part I, pp.527-541.
- Yakıcı, H. (2022). *Metaverse: Özgürlük Mü Özgürlük Yanılsaması Mı?* <https://www.yeniduzen.com/metaverse-ozgurluk-mu-ozgurluk-yanilsamasi-mi-18755yy.htm>